

Спрощений метод визначення координат евтектик квазібінарних сплавів потрійних систем

Г. П. Кисла, кандидат технічних наук

Національний технічний університет України "КПІ", Київ

В роботі показано, що в сплавах однієї природи хімічного зв'язку між елементами системи існує залежність між параметрами евтектик квазібінарних сплавів потрійних систем, що спрощує можливість їх визначення для сплавів, які досліджуються.

Експериментальні методи побудови діаграм стану є досить трудомісткими. Тому багато авторів, що досліджують евтектичні бінарні і квазібінарні сплави, намагаються розробити спрощені методи побудови діаграм стану евтектичних систем, які б дозволяли наближено визначити координати евтектичної точки, що зменшує кількість експериментів. Визначення координат евтектик є не тільки трудомістким, а для високотемпературних компонентів і недостатньо точним у зв'язку з вимірюванням температури оптичним пірометром. Завдання ускладнюється тим, що є дві взаємно пов'язані невідомі – склад і температура плавлення евтектики. За таких обставин навіть наближене визначення вказаних параметрів значно полегшує завдання побудови діаграми стану.

Теоретичні основи побудови діаграм стану двокомпонентних евтектичних систем ґрунтовно розроблені Дж. В. Гіббсом [1 – 3]. У цих системах компоненти повністю змішуються (розчиняються) у рідкому стані і слабо розчиняються або зовсім не розчиняються у твердому. Вони є найпростішим типом бінарних систем. Відповідно до правила фаз Гіббса евтектичний сплав системи, що кристалізується, має у рівновазі $n+1$ фазу, а саме, рідину і дві тверді фази.

Те, що у квазібінарних сплавах потрійних систем сполуки ведуть себе, як прості компоненти у бінарних системах, підтверджується тим, що температури плавлення евтектики і температури плавлення компонентів у евтектичних системах є залежними, як це вперше показано в роботі [4], де відношення подвійної температури плавлення евтектики $2T_E$ до суми температур плавлення компонентів $(T_A + T_B)$ прийнято за параметр стійкості системи.

В даній роботі проаналізовано координати евтектичних точок тридцяти п'яти простих евтектичних систем (без систем, де утворюються сполуки), поданих у довіднику Хансена і Андерко [5]. Для цих систем відношення температури плавлення евтектики T_E до суми температур плавлення компонентів T_A і T_B виявилось постійною величиною, яка дорівнює $0,374 \pm 0,034$:

Методи дослідження та контролю якості металів

$$T_E / (T_A + T_B) = \text{Const} \quad (1)$$

Константа (1) систем оксид – метал, карбід – метал, нітрид – метал, борид – метал є різною. За її середнім значенням можна уточнити температури плавлення евтектик даної системи сплавів. Так у системах оксид – метал вона дорівнює $0,401 \pm 0,014$ (табл. 1). Ці сплави займають особливе місце серед конструкційних жароміцних матеріалів, оскільки можуть працювати в окислювальному середовищі газотурбінних двигунів при температурах до $1600 - 1650$ °С.

Таблиця 1

Жароміцні евтектичні сплави систем оксид – метал

Сплави	Вміст оксиду, % (по масі)	Температура плавлення евтектики T_E, K^*	Температура плавлення оксиду $T_{пл}^O, K$	Температура плавлення металу $T_{пл}^M, K$	Константа рівняння (1)
$Al_2O_3 - Cr$	78,0	1910/1805	2316	2176	0,425
$Cr_2O_3 - Cr$	80,0	1930/1921	2604	2176	0,404
$Cr_2O_3 - Mo$	13,9	2130/2208	2604	2890	0,388
$ZrO_2 - V$	1,5	2170/2154	3170	2190	0,405
$ZrO_2 - Ta$	4,0	2470/2588	3170	3270	0,385

*У знаменнику наведені уточнені значення температур плавлення евтектик

Константа (1) в евтектичних системах карбід – метал дорівнює $0,249 \pm 0,008$ (табл. 2).

Таблиця 2

Жароміцні евтектичні сплави систем карбід – метал

Сплави	Вміст карбиду, % (по масі)	Температура плавлення евтектики T_E, K^*	Температура плавлення карбиду $T_{пл}^K, K$	Температура плавлення металу $T_{пл}^M, K$	Константа рівняння (1)
$NbC - Ni$	9,8	1328/1407	3750	1728	0,242
$TaC - Co$	20,8	1420/1520	4150	1767	0,241
$TiC - Co$	9,5	1360/1333	3420	1767	0,262
$TiC - Ni$	4,5	1307/1323	3420	1728	0,254
$ZrC - Co$	12,3	1370/1430	3800	1767	0,246

*У знаменнику наведені уточнені значення температур плавлення евтектик

Константа за рівнянням (1) у системах нітрид – метал дорівнює $0,363 \pm 0,033$. Нітриди перехідних металів, як і карбіди, також утворюють евтектичні сплави, температури плавлення евтектик у яких достатньо високі (табл. 3) [6].

Таблиця 3

Жароміцні евтектичні сплави систем нітрид – метал

Сплави	Вміст нітриду, % (по масі)	Температура плавлення евтектики T_E, K^*	Температура плавлення нітриду $T_{пл}^N, K$	Температура плавлення металу $T_{пл}^M, K$	Константа рівняння (1)
TiN – V	9	1870/2057	3478	2190	0,33
TiN – Nb	10	2350/2258	3478	2742	0,378
ZrN – V	9,3	1795/1975	3250	2190	0,33
ZrN – Nb	11,5	2435/2175	3250	2742	0,406
HfN – V	16,7	1815/1976	3255	2190	0,333
HfN – Mo	6,4	2470/2230	3255	2890	0,402

*У знаменнику наведені уточнені значення температур плавлення евтектик

Константа за рівнянням (1) у системах диборид – метал дорівнює $0,364 \pm 0,006$. Бориди перехідних металів з металами утворюють більше двадцяти евтектичних систем. Як конструкційні матеріали вони використовуються перш за все в атомній енергетиці, оскільки їхні евтектичні сплави мають достатньо високі температури плавлення, а бор є ефективним поглиначем нейтронів. Вони використовуються також у машинобудуванні в якості антифрикційних матеріалів з високою зносостійкістю для виготовлення сопел, труб для перекачки і розпилення пульп (табл. 4) [6].

Таблиця 4

Жароміцні евтектичні сплави систем борид – метал

Сплави	Вміст бориду, % (по масі)	Температура плавлення евтектики T_E, K^*	Температура плавлення бориду $T_{пл}^B, K$	Температура плавлення металу $T_{пл}^M, K$	Константа рівняння (1)
TiB ₂ – Mo	25,6	2185/2235	3250	2890	0,356
ZrB ₂ – Mo	26,7	2320/2257	3310	2890	0,374
ZrB ₂ – W	79	2520/2537	3310	3660	0,366
ZrB ₂ – Zr	53,2	1950/1979	3310	2128	0,359
HfB ₂ – Mo	15,7	2340/2333	3520	2890	0,365

*У знаменнику наведені уточнені значення температур плавлення евтектик

Серед потрійних систем тугоплавких сполук відомо досить багато таких, що мають діаграми стану, в яких перетини між певними сполуками відповідають будові подвійних сплавів з евтектиками, тобто є системами квазібінарними. До таких систем відносяться потрійні системи нітридів, карбідів, боридів з диборидами, карбідів з карбідами, тугоплавкими металами: MeN – MeB₂ [8], LaB₆ – MeB₂ [4], B₄C – MeB₂ [9, 10], SiC – MeB₂ [11], SiC – MeC [12]. Для всіх цих систем відношення температур плавлення евтектики до суми

Методи дослідження та контролю якості металів

температур плавлення компонентів є різним, але для одного типу систем воно є постійним.

Для всіх раніше досліджених квазібінарних систем гексаборид лантану – дибориди константа у рівнянні (1) дорівнює $0,444 \pm 0,006$ (табл. 5).

Таблиця 5

Значення константи у системах $\text{LaB}_6 - \text{MeB}_2$ [7]

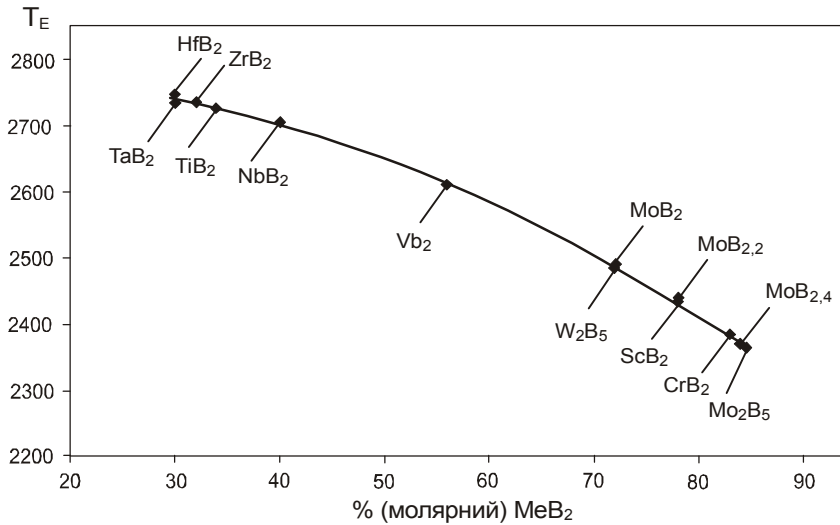
Сплави	Вміст MeB_2 , % молярний	Температура плавлення евтектики T_E , К*	Температура плавлення MeB_2 , $T_{\text{пл}}$, К	Температура плавлення $\text{LaB}_6 + \text{MeB}_2$, $T_{\text{пл}}^M$, К	Константа рівняння (1)
$\text{LaB}_6 - \text{TiB}_2$	25,2	2710/2708	3250	6100	0,444
$\text{LaB}_6 - \text{ZrB}_2$	32,5	2740/2735	3310	6160	0,445
$\text{LaB}_6 - \text{HfB}_2$	22,3	2750/2828	3520	6370	0,432
$\text{LaB}_6 - \text{VB}_2$	56	2600/2606	3020	5870	0,442
$\text{LaB}_6 - \text{NbB}_2$	40	2710/2739	3320	6170	0,439
$\text{LaB}_6 - \text{TaB}_2$	30	2730/2755	3370	6220	0,438
$\text{LaB}_6 - \text{CrB}_2$	83	2380/2362	2470	5320	0,445
$\text{LaB}_6 - \text{MoB}_2$	72	2490/2442	2650	5500	0,452
$\text{LaB}_6 - \text{ScB}_2$	78	2420/2384	2520	5370	0,45
$\text{LaB}_6 - \text{Mo}_2\text{B}_5$	83,5	2360/2335	2410	5260	0,448
$\text{LaB}_6 - \text{W}_2\text{B}_5$	72	2488/2437	2640	5490	0,451
*У знаменнику наведені уточнені значення температур плавлення евтектик					

Рівняння (1) дає можливість наближено визначати температуру плавлення евтектик квазібінарних сплавів $\text{LaB}_6 - \text{MeB}_2$ потрійних систем, але не дає змоги будувати їхні діаграми стану.

В даній роботі для сплавів $\text{LaB}_6 - \text{MeB}_2$ потрійної системи $\text{La} - \text{Me} - \text{B}$ пропонується новий метод визначення координат евтектик для недосліджених систем за допомогою координат досліджених систем.

Лінія ліквідусу, як відомо, в залежності від теплоти плавлення має різну кривину. Для усіх сплавів $\text{LaB}_6 - \text{MeB}_2$ вона безперечно визначається теплою плавлення матричної фази LaB_6 . Це дає підстави стверджувати, що для всіх сплавів $\text{LaB}_6 - \text{MeB}_2$ повинна існувати загальна залежність для координат евтектик. Отже маємо усі підстави для побудови графічної залежності в координатах температура плавлення евтектики – молярний вміст MeB_2 у сплаві за даними досліджених і визначених нами координат евтектик сплавів гексабориду лантану з диборидами молібдену в області гомогенності, дибориду скандію, бориду молібдену Mo_2B_5 і бориду вольфраму W_2B_5 (рисунок).

Як видно з рисунка, координати евтектик сплавів одного типу (гексаборид лантану – ізоструктурні бориди) мають чітку залежність між температурою плавлення евтектик T_E і молекулярним вмістом фаз. Отже у

Залежність температури плавлення евтектики від вмісту бориду.

будь-яких системах з однією матричною фазою за даними встановлених експериментально координат евтектик трьох – чотирьох сплавів можна побудувати графічну залежність: температура плавлення евтектики – молярний склад. Потім для недослідженої системи даного типу можна визначити температуру плавлення евтектики за встановленим постійним відношенням температури плавлення евтектики до суми температур плавлення компонентів (1) і, поєднавши її з кривою залежності температури евтектики від молярного складу, можна визначити молярний склад евтектики у недослідженій системі.

Запропонована методика прогнозування координат евтектичної точки недосліджених сплавів є загальною для будь-яких систем одного типу кристалічної структури, наприклад, гексаборидів рідкоземельних металів та гексабориду ітрію і диборидів. Всього може бути таких сплавів гексаборидів і диборидів 144.

Таким чином показано, що температура плавлення евтектики залежить від температури плавлення компонентів і у сплавах одного типу хімічного зв'язку її відношення до суми температур плавлення компонентів є постійною величиною – $T_E / (T_A + T_B) = \text{Const}$. За середнім значенням константи у сплавах одного типу хімічного зв'язку можна уточнити температуру плавлення евтектики сплаву, що досліджується.

Встановлено залежність температури плавлення евтектики у сплавах $LaV_6 - MeB_2$ від вмісту диборидів і показано, що за встановленими координатами евтектик у трьох – чотирьох таких сплавах за графіком і визначеною температурою плавлення евтектики за константою (1) можна встановити хімічний склад евтектики досліджуваних квазібінарних сплавів потрійних систем.

Література

1. Флемингс М. Процессы затвердевания. – М.: Мир, 1977. – 423 с.

2. Поверхности раздела в металлических композитах / Под ред. И. Л. Светлова. – М.: Мир, 1978. – 438 с.
3. Чалмерс Б. Теория затвердевания. – М.: Металлургия, 1968. – 421 с.
4. Орданьян С.С. О закономерностях взаимодействия в системах $\text{LaB}_6 - \text{M}^{\text{IV-VI}}\text{B}_2$ // Изв. АН СССР. Неорганические материалы. – 1988. – 24, № 2. – С. 235 – 238.
5. Хансен М., Андерко К. Структура двойных сплавов. – М.: Металлургия, 1962. – 1488 с.
6. Кислый П.С., Боднарук Н.И., Боровикова М.С. Керметы. – Київ: Наук. думка, 1985. – 270 с.
7. Лобода П.І., Кисла Г.П., Богомол Ю.І. Кристалізація, структура і властивості спрямовано закристалізованих сплавів псевдобінарних систем боридів // Теория и практика металлургии. – 2006. – № 4 – 5. – С. 123 – 125.
8. Орданьян С.С., Чутов В.Д. Взаимодействие в системах $\text{ZrN} - \text{ZrB}_2$ и $\text{HfN} - \text{HfB}_2$ // Неорганические материалы. – 1984. – 20, № 12. – С. 1979 – 1982.
9. Орданьян С.С. О закономерностях взаимодействия в системах $\text{B}_4\text{C} - \text{MeB}_2$ // Огнеупоры. – 1993. – № 5. – С. 15 – 17.
10. Андриевский Р.А., Спивак И.И. Прочность тугоплавких соединений и материалов на их основе. – Челябинск: Металлургия, 1989. – 367 с.
11. Орданьян С.С.. Закономерность взаимодействия в системах $\text{SiC} - \text{MeB}_2$ // Журнал прикладной химии. – 1993. – 66, № 11. – С. 2439 – 2444.
12. Орданьян С.С., Вихман С.В., Унрод В.И. О взаимодействии в системах $\text{SiC} - \text{MeC}$ // Журнал прикладной химии. – 2000. – 73, № 12. – С. 1021 – 1924.

Одержано 03.02.14

Г. П. Кислая

**Упрощенный метод определения координат эвтектик
в квазибинарных сплавах тройных систем**

Резюме

В работе показано, что в сплавах одной природы химической связи между элементами системы существует зависимость между параметрами эвтектик квазибинарных сплавов тройных систем, что упрощает возможность их определения для исследуемых сплавов.

G. P. Kisla

**Simplified method of determining the eutectic coordinates
in quasibinary alloys of triple systems**

Summary

It is shown that in the alloys with the same nature of chemical bond a dependence between the parameters of eutectic in quasibinary alloys of triple systems exist that makes it easier to determine the parameters for alloys under investigation.